

Születnek-e magyar Thomas Bernhardok?

68 A Térey-ösztöndíj meghirdetésekor nem sejtettem, hogy ilyen parázs behar-
cokat idéz elő, hisz először arra gondoltam, milyen segítséget jelenthet egy
író életében egy stipendium. Kétszer voltam munkanélküli: először az 1968-
as egyetemistatüntetésekén játszott szerepemért két évig önkéntes szentta-
mási számúzetésben éltem, 1992-ben pedig a Milošević-hatalom távolított
el az Újvidéki Televízióból, ahol a drámaszerkesztőség dramaturgja voltam.
Első alkalommal könnyebben vészeltem át az állástalanságot, a Szenttamá-
son élő szüleimnél húzódtam meg. A hatvanas évek második felében szü-
lővárosomban már pezsgett az élet; magyar nyelvű adást sugárzott a helyi
rádió, a gimnáziumban magyar tagozat nyílt, az Elan mezőgazdasági birtok
jól gazdálkodott, ismerőseim egymás után vásárolták a népautót, a Fityót,
és ha kedvük szottyant rá, átrándultak Szegedre vacsorázni. Akkoriban kö-
zöltem *A nemzetiségi élet kritikája* című vitacikkemet, amelyben név szerint
bíráltam a magyar kommunista vezetőket, akik elidegenedtek az anyanyel-
vüktől és a kultúrától, továbbá azt is felróttam, hogy a Vajdaságban nem
számoltak le a hírhedt Ranković belügyminiszter kisebbségellenes politiká-
jával.

Egy könyvre való vitacikk jelent meg ellenem, viszont nem álltak ki mel-
lettem azok a kollégák, akik később kisebbségi élharcosok lettek. Leginkább
azonban az bántott, hogy a magyar polgárokat sem érdekelte igazán a kri-
tika, mivel a jóléti szocializmus, a magánéleti szabadság erősen elzsibbasz-
totta bennük a kritikus szellemiséget. Elsiettem a bírálatot, keseregtem.
Napjainkban többé nincs magyar tagozat a gimnáziumban, az Elan mező-
gazdasági birtok romokban hever, állítólag csődbe ment, az emberek egyre
tömegesebben távoznak külföldre, a polgárok morgolódnak, ezzel szemben a
kisebbségi politikusok elégedettek. Az anyaországi sajtóban olvasom, hogy
sosem volt jobb sorsuk a vajdasági magyaroknak, mint mostanság.

A második foglalkozásnélküliség 1992-ben komolyabb próbatétel elé állí-
tott. Az újvidéki tévé nagytermében egy délelőtt felolvasták a nevem, majd
tudtomra adták, hogy innentől nemkívánatos személy vagyok, másnap ne
is jöjjenek be a munkahelyemre, mert a portások úgysem engednek be. Csa-
ládeltartóként nem volt mindegy. Betértem egy kávézóba, ahol egy méreg-
erős kávé mellett azon töprengtem, hogy mihez kezdjek. Kilátástalan hely-
zetbe kerültem. A rendszer részéről megbélyegezve más munkahelyben
nem reménykedhettem, úgyhogy pár napig azzal áltattam magam, hogy
végre vége a napi robotnak, és csüggedés helyett örülnöm kellene. Naiv
voltam: a háborús hangulat első napjaiban a túlélés művészetét kellett
elsajátítanom.

Ebben az időszakban gyakran révedeztem írói ösztöndíjról, azonban nem volt hozzá szerencsém. Két hazám volt: Szerbia és Magyarország, de egyik sem gondolt rám. Nincs szándékomban ezzel a két évvel foglalkozni – noha igen kemény lecke volt –, hiszen 1994-ben váratlanul jobbra fordult a sorsom. A végén még ösztöndíjhoz is hozzájutottam. 2006-ban a német DAAD-stipendiummal azt is megtapasztalhattam, hogy milyen robot nélkül gondatlanul és csak az írásnak élni.

Ilyen előtörténettel nem ítélek az új ösztöndíjasok esélyeiről és csapdájáról. Felesleges és késő. Különbösen is: az írószervezetek elfogadták. Ki vagyok én, hogy a távolból mondjak ítéletet? Egyébként is, a vitacikkeket olvasva inkább arra gondolok, hogy milyen művek kerülnek ki az ösztöndíjasok műhelyéből. Megszületnek-e a magyar Thomas Bernhardok? Vagy az új Wass Albertek? Esetleg a hermetikus remekművek, amelyeket bennfentesen idézgetnek majd a kiváló kritikusok? Az ösztöndíj mindhárom változatnak kaput nyit. Azt, hogy melyik lesz a kiskapu, és melyik a nagy, írók döntenek el az íróasztal mellett. Nem az alkalmi interjúkra és a vitriolos cikkekre gondolok, hanem a művek szellemére, ha még egyáltalán szalonképes dolog ilyesmire gondolni. Vajon gyengül vagy erősödik a kritikai érzék? Idehallik-e még Camus szava, aki réges-régen arról elmélkedett, hogy a történelem cirkuszában mindig volt vértanú és oroszlán, csak hogy eddig a művész a lelátón ülve, a maga kedvére dúdolgatott, vagy jobbik esetben bátorította a vértanút; most azonban a művész a porondra kényszerült.

Az ösztöndíj érdeme, hogy a porondra küldte a magyar írókat.

E kérdés fogalmazódott meg bennem Ferencz Győző a *Literán* megjelent *Ellenállás, különbéke* című kisesszéjének olvasásakor. Az elmúlt évtizedekben alaposan belefáradtam a regnáló politikai elit ostromozásába, hiszen Szerbiában harminc éven át erre a meddő szerepre ítélték azokat az alkotókat, akik se polgárként, se íróként nem kötöttek legalább látszólagos különbséket a hatalommal. A különbéke persze többé nem látványos és erőszakos, nem kötelező a hatalom dicsérete, elegendő a tiszta politikamentes művészet, hiszen manapság a hatalom szabad választásokon tesz szert legitimitációra, ezért nincs szüksége az írók apológiájára, mint ahogy a szocialista realizmus virágzása idején. Nyilván ezért vagyok közömbös a hatalom felesleges dicsőítői iránt, inkább érdekelnek a „formákkal játszadozó elvont művek” (Camus), amelyek szerzői páratlan eleganciával szólítják meg az örökkévalóságot. Rájuk van szüksége a kultúrát ünnepi dekorációként szívesen pártoló és jutalmazó új arisztokráciának. Érthető tehát, hogy Ferencz Győző nemcsak Babitsot idézi, hanem Szabó Lőrincet is, aki személyes drámaként élte át a különbéke és az ellenállás közötti ellentétet. Őrlődött a kettősségben. „Minden szörnyűbb, mint hittem akkor / fiatalon”. Szabó Lőrinc felhördült és – különbséket kötött. „Mily gyönyörű a szenvedés! A lemondás milyen hatalmas! / – Meg fogod unni, s leszel aljas”. A *Politika* című versében kimondja a verdiktet is: „a jövő / azé lesz, aki bestiább.” Ferencz Győző ezzel napjaink legérzékenyebb kérdésére hívta fel a figyelmet: az ellenállás és a különbéke közötti választóvonal kijelölésének nehézségeire, hiszen a dekoráció még nem nevezhető apológiának. Szabó Lőrinc megszenvedte és

érezkelte a választóvonalakat, mostanság azonban nem kell szenvedni. Jugoszláviában a kommunista párttitkárok idejében előszeretettel gyakorolták a megaláztatás nélküli behódolást: a fejük fölött absztrakt festmények csüngtek, ami biztosította a tekintélyelvűség és a modernitás közötti fájdalommentes különbékét.

Viszont nemcsak a Térey-ösztöndíjról folynak a magyarországi viták, hanem az új tantervekről is. Töredelmesen be kell vallanom, szívesebben olvasom Illyés Gyulát, mint Wass Albertet. A minap az egyik viharos újvidéki éjszakában Illyés Gyula *Beatrice apródjai* című művét kezdtem újraolvasni. „Magyarországot az emberiség szemében egy pacsirta, egy egér sem védte, még csak riadt fölröppenésével, elszaladásával sem”, írta Illyés a trianoni békediktátum kapcsán. A Nyugat elfordult Magyarországtól. Az újságírók Apponyin mosolyogtak, a magyar delegációt a „torz rajzok a Feszty-körkép honfoglalóinak kacagányába öltöztették. A görbe kardos, sarkantyús, szőrmekucsmás diplomaták a francia parketten!”, hóbörög Illyés. Rossz érzéssel olvastam a keserű, sajnos nagyon is pontos illyési mondatokat. Mit tett a nemzetem, hogy ekkora ellenszenvvel nézték a népet, amely „hullakábultan hevert a földön; nem öntudatnak, ösztönnek sem adhatta jelét”? Hemingway is csak ámult-bámult. Nem értette, miért adnak oda a románoknak mindent, amit megkívántak. Hibáztak az ország urai, közben a népet büntették. Megdorgálhatna bárki, mondván, hogy a nép választotta meg a vezetőit. Nem tagadom, a többség az urak cinkosa lett. Minek tagadjam: volt magyar nacionalizmus. A nemzet egy részében az antiszemitizmus termékeny talajra talált. Mindezt elismerem, azért is, hogy tiszta lelkiismerettel állíthassam, hogy Trianon mégis mértéktelen büntetés volt. Különben is, a környező győztes államokban a paktum után olyan kisebbségellenesség jött létre, amely mellett a magyar úri nacionalizmus kismiska volt.

Amikor napjainkban riadtan olvasom a nyugati sajtó cikkeit Magyarországról, akkor óhatatlan Trianonra gondolok. A horvátok tiltakoznak a kormányelnök irodájában függő Nagy-Magyarország térkép miatt. A nyugati sajtót csak szorongva lapozgatom. A horvát cikkírók a kerítésre utalva az állítják, hogy mi vagyunk az utolsó migránsok. A szlovénok is háborognak: szerintük a magyar kormány beavatkozott a szlovén választási kampányba, és persze nem kevés iróniával emlegetnek bennünket. Attól tartok, hogy egy szép napon úgy írnak majd rólunk, mint az Illyés által idézett francia sajtó: kacagányába öltözött, görbe kardos, sarkantyús, szőrmekucsmás pasikról.

Egyelőre már az is vigasztal, hogy a szerbek nem röhögnek. Dubravka Stojanović belgrádi történész asszony a *Danas* című napilapnak adott interjújában nem ígér szép jövőt Szerbiának. Megállapítja, hogy komoly konfliktusba került szomszédaival: Montenegróval, Boszniával és Horvátországgal. Montenegróban napi felvonulások vannak. Milorad Dodik boszniai szerb vezér kilátásba helyezte a Boszniai Szerb Köztársaság kiválását.

A Balkán újra fortyog!

Szerbia nem képes rendezni a Koszovó-kérdést. Kivár! Mire? Az oroszokra, ami azonban új világháború kezdetét jelenthetné. Alternatíva nincs, hiszen a történész asszonynak az ellenzékéről sincs jobb véleménye. „Az ellenzék

programját a kormány valósítja meg”, állítja, s emlékeztet arra, hogy a kilencvenes években a szerbiai ellenzék abban versenyzett Miloševićtyel, hogy ki a nagyobb nacionalista. Az ellenzék jelentős része a tavaszra sorra kerülő választások bojkottjára készül, közben folytatódnak az utcai demonstrációk. A hatalom ezzel szemben elégedett, bejelentette az „új aranykor” eljövetelét. Latinka Perović történész szerint Szerbia egy helyben toporog, és nem szakított a miloševići politikával. Vesna Pešić szociológus pedig éppen e sorok írásakor jelentette be, hogy Szerbiában erősödnek a profasiszta mozgalmak. Az elemzők véleménye szerint az áprilisi parlamenti választáson erősödni fog a szélsőjobb. Az egyik újvidéki városrész épületeinek falain feltűntek a horogkeresztek a Judenfrei felirat kíséretében...

Parászka Boróka

Kézműves cenzúra

Elszabadult a székelyezés februárban. Nem előzmény nélküli, bár az előzményeket különösen több év távlatából nem látják pontosan azok, akik a székelyezés vitákban részt vesznek. Most a Petőfi Irodalmi Múzeum főigazgatója indította el, tudatosan, előre kitervelten, a sokadik botrányt kavarázó nyilatkozatával. A tavaly december óta hömpölygő Térey-ösztöndíj vitájában mondta azt, hogy ő – dacára Schilling Árpád vádjának – nem náci, hiszen székely. A székelyek pedig nem nácik és nem kommunisták.

Hogy ma valaki, aki így nyilatkozik, az első vonalban kap helyet, ilyesmiről és így beszélhet mint főszónok, felkért vitapartner, mint „főigazgató”, az mindent elmond erről a hatalomról, amiben élünk. De a kort az minősíti igazán, ahogy erre Demeter kritikussai, az ellenzékiek reagálnak. Kialakult a masszív fobia a főigazgatóval szemben, a gyűlöletspirál beszippantott mindenkit – végül is ez a kormányzati gyűlöletpropaganda célja, hogy mindenki érintve legyen, reagáljon, és eljátssza a rá kiosztott szerepeket. Demetert inkompetenciája mellett (amelyről sajnálatosan kevés érdemi szó esik) szidják: származása, habitusa, alkata (!) miatt, dehumanizálják (pondró, hernyó, patkány – olvasom visszatérően). Ha nagyon szigorú akarok lenni, és akarok, akkor csak azt tudom mondani: a náci beszéd kitermeli önmagát ellenzéki oldalon, úgy, hogy közben a felhergelt, sértett, ám cselekvőképtelen ellenzéknek fogalma sincs arról, hogy mibe keveredik éppen.

A mérsékeltbbek felvetették, hogy „a székelyeknek” kellene tüntetniük Demeter ellen, ki kellene kérniük maguknak, hogy ilyesmibe keverik őket, hogy rájuk hivatkozik ez az ember. Ilyen politikai entitás, cselekvő, aktor, hogy székely: nincs. Az elmúlt évtizedekben a „székely” politikai brand lett. Elsősorban az autonómiamozgalmak révén vált ismertté, a székelyzászlómozgalomban vált láthatóvá. De kevésbé érzékelhetően az Erdélyen belüli megosztás és megosztottság címkéje is lett. A székelyek voltak a magyarok, a még magyarabbak az erdélyi magyar közösségen belül. A Székelyföld volt

az igazi Erdély a vegyes területekkel szemben. Székely ruhában jelentek meg az erdélyi politikusok a magyar parlamentben. Székely rovásírással telt meg nemcsak Székelyföld, de Erdély és Magyarország is. A székely brandre épült rá egy sor más brand: a székely lángostól és kolbásztól a székely sörig.

Amikor tehát Demeter azt mondja, hogy „székely vagyok”, akkor besorol ezek mögé a brandek, vállalkozások és vállalkozók, politikusok, a zászló mögé. És a mögé az elképzelt politikai közösség mögé, amelyik így, ebben a formában sohasem létezett. Nem létező erővel, identitással sáfárkodik. Ennél is tovább megy. A „székely – nem székely” dichotómia, ez az egész, hosszú évek óta működő identitásgyár kitermelte a maga szembenállásait, ellenségképeit. A székely tiszta. Nem lehet sem náci, sem kommunista: la-zán megengedi ezzel a felsorolással magának a relativizálást is, a látszólagos középben állást, konszenzuskeresést.

A „hídember”. Ezt a fogalmat Téreyvel kapcsolatban vetették be a köztudatban, előtte pedig a Széchenyi-film miatt vált hívószóvá. Egy végletekig megosztott, a konfliktusokat kegyetlenül kiélező rendszerben a „hídember” szerepe a leghálásabb. A kiegyezés, a konszenzus lebegtetése mellett ő az ígéret, hogy lesz ez másként is, csak el kell jöjjön a megfelelő ember. Demeter, miközben folyamatosan provokál, heccel, megaláz, aközben szintén ebben a béketeremtő, közép felé terelő szerepben is tetszeleg. Ő mint székely, nem lehet sem kommunista, sem náci. És szemben áll mindazokkal, akik szerint viszont a székelyek nácik (vagy kommunisták). Kik ezek? Hát akik a székely nemzetépítést az elmúlt években nem fogadták el. Akik tiltakoztak a Wass- vagy a Nyirő-kultusz ellen, akik nem székelyzászlóztak, akik viccet faragtak a rovásírásos feliratokból. A nem székelyek, nem erdélyiek vagy a nem eléggé székelyek és nem eléggé erdélyiek. Hát így alakul ki, épp a konszenzus, a közép látszatával az újabb konfliktus. Ha valaki ebben a helyzetben azt kéri számon, hogy miért nem tiltakoznak Demeter ellen a székelyek, pontosan azt a stratégiát követi, amit a főigazgató és az újnacionalista kurzus diktál. Nincs egy székely tanács, nincs székely nép, nincs senki, aki mint székely tiltakozhatna, hiszen a székely ebben a formában imagináció. Pont akkor válna valóságossá, akkor igazolná a rendszert, ha valaki azért kezdene tiltakozni Demeter örültségei ellen, mert székely.

Hogyan jöjjünk ki a nacionalizmusból? Az ellenségképek világából. A mesterségesen gerjesztett konfliktusokból. Hogyan pacifikáljuk a közéletet? Ha nem beszéljük a hatalom nyelvét. Ez lenne az első és legfontosabb lépés. Ehhez azonban tényleg az előítéletek mélyére kellene nézni. Demeter, Orbán János Dénes és a teljes erdélyi maffia azért kerülhetett olyan hatalom által privilegizált, támogatott, megerősített helyzetbe, mert tényleg volt-van Erdély-ellenesség. Tényleg élnek az erdélyiekkel szembeni előítéletek. Van táptalaja a szembenállásnak, a konfliktusoknak. És aki ezekkel akar operálni, az ki is fogja használni. A képzelt ellenségek így öltenek testet, elevenednek meg, így jön egyszer csak szembe a legrosszabb álmunk. Demeter ellen sokféleképpen lehetett volna, kellett volna tiltakozni. Amikor Tókécs László sajtósaként átejtőernyőzték Magyarországra, és rászabták az „er-

déli emberünk” szerepet – miközben olyan magyarországi megbízásokat, hatásköröket kapott, amelyekhez sem tudása, sem terepismerete, sem képzettsége nem volt. Vagy akkor, amikor az erdélyi magyar sajtó ledarálását rábízták. Vagy amikor az erdélyi magyar sajtó támogatása címén irdatlan, példátlan pénzüsszeg fölött kapott hatalmat, amelyet senki sem indokolt, s amellyel kapcsolatban ma is kérdéses: végül is mire, kinek, hova jutott? Vagy akkor, amikor a sajtókomisszári szerepből hirtelen a magyar irodalmi élet első számú szervezőjévé lépett elő. Politikai megbízottból a „kortárs magyar irodalom” istápolójává. Mi történt ekkor? Nyíltan, előre bejelentve kiterjesztették a politikai kontrollt az irodalmi életre (párhuzamosan azzal, ami a képzőművészeti vagy színházi életben zajlik). És mindezek után jöhetett a Térey-öztöndíj, a hídemberezés és a bátortalan szöszmötölés arról, hogy kivel mennyire lehet, érdemes együttműködni. Nem az a baj Demeterrel, hogy székely, nem az a baj, hogy erdélyi. Az a baj, hogy a hatalom egyik kreatúrája. Ízig-vérig része a rendszernek, működtetője, emblémája. A rendszer vele is, nélküle is működik. Hiába kreál belőle bárki ellenséget. Hiába férgézi, patkányozza le. Újabb és újabb ilyen figurák fognak születni az előítéletekből, az indulatokból, de legfőképpen a magyar értelmiség rendszerkritikára való tehetetlenségéből.

Nem látom, mennyire lehet ezt belülről kikezdeni. A Térey-öztöndíj viszszaütasítása fontos gesztus volt, de nem maradhat elszigetelt epizód. Egyértelmű, hogy mi felé halad a rezsim. A primer nacionalista identitásképző eszközök felé: a székelyezés, a magyározás és mindezekkel szemben a zsidózás, cigányozás nem elég. Kell mindezek mellett egy másik regiszter: meg kell törni az akadémiai szférát, hogy esélye se legyen a szakmai kritikának. Fel kell használni az irodalmi, színházi, művészeti szcénát, akár arra, hogy új identitást (vagy annak a látszatát) kreáljanak. Kicsit visszakacsintsanak a rég cserbenhagyott polgárságra, középre, jobboldali elitre. Akár arra, hogy meglebegtessék a társadalmi megbékélés esélyét. És mindeközben táptalajt biztosítsanak a „kulturális védelemnek”. Elég abszurd volt az utóbbi években, hogy az egész ország tele volt plakátolva a menekültellenes kampány részeként a „nem veheted el a kultúránkat” üzenettel, miközben a kormánynak – néhány levitézlett harmadosztálybeli színészt, rég megfonnyadt popsztárt leszámítva – nem volt semmiféle kulturális teljesítménye. Sőt: miközben a kormány a saját, végsőkéig lojális és kitartó elitjét is ledarálta, megalázta, kisémmizte. Milyen kultúrát kellene megvédeni? Most aztán lesz-lett kultúrája a kormánynak. Irodalmi „karavánok”, fesztiválok fogják megmutatni, mi is a kultúra errefelé. Lesz hozzá fellépő is, hisz a Térey-öztöndíjasok szerződése erre a részvételre, együttműködésre kötelez. Amíg Demeter vagy bárki más ezt a kulturális paravánt, a kultúra látszatát fenn tudja tartani, addig hasznos. Székely, erdélyi – mindegy, hasznos. Amíg a kultúra látszatára szükség van, addig hasznosak lesznek mindazok, akik ebben a vetítésben, látszatteremtésben részt tudnak venni. És amint a „kulturárharcot” majd a társadalmi, politikai mobilizáció valamely más eszköze váltja, akkor mindenki megy a levesbe.

Épp az etnikai mobilizáció utóbbi, másfél évtizedes története szemlélteti,

milyen hamar elavulnak ezek az identitásjátzmák. A székelyzászlózásból, autonómiázásból előbb egy intézményes elfektető, a nemzetstratégiai intézet maradt (remekül fizetett áldozata Szász Jenő), és végül Demeter Szilárd meg a székelyezős irodalmi biznissz lett. Mi a következő kanyar? A putyini Oroszországot, az erdogani Törökországot figyelem. Ott az akadémiai szféra elleni harc sokkal korábban elkezdődött. És a különbéke ígérete is hamarabb megjelent. A kormánypárti értelmiség felfuttatása, a rendszer-kompatibilis ellenzék helyzetbe hozása is megtörtént már. Macska-egér harc van, ha véletlenül valaki kilóg a sorból, mint legutóbb Osman Kavala Törökországban, akkor példát statuálnak. Kavala ellen nem szűntek meg az eljárások akkor sem, amikor több társát, kollégáját kiengedték a börtönből. Elvégre Kavala a „fej”, a civil szféra támogatója, a kurd körzetek békéltetője. Nem lehet vele kíméletes a rendszer, mert elbázzák magukat a kurdok vagy a civilek. Támogatni, „kultúrába fektetni” és félelmet kelteni, adni és elvenni: ez megy. Aki pedig nem látja át a rendszert, aki nem tud megküzdeni a kiszolgáltatottsággal, az bizakodni kezd, megadja magát, de legalábbis kushad. Efelé haladunk: a kultúra mint elhallgatás, elcsendesülés felé. Hogy ez volt már? Minden autokráciának megvan a maga sajátos, gondosan megmunkált cenzúrája, csöndje. Ismerkedjünk vele.

páratlan oldal

www.es.hu

IRODALMI ÉS POLITIKAI HETILAP

**Kattintson
a www.es.hu-ra!
SMS-sel is
előfizethet!**

PUBLICISZTIKA,
FEUILLETON,
PRÓZA, INTERJÚ,
VERS, VISSZHANG,
KÖNYVKRITIKA,
MŰBÍRÁLAT,
GALÉRIA